TABITHA STA OP!

OF DE

VROUWELIJKE ARMENVERZORGING

IN DE GEMEENTE

een eisch des Christendoms.

»Eene stem des roependen:
»bereid den weg des Heeren".
JESAIA, JOHANNES DE DOOPER.

Uitgegeven van wege de
EVANGELISCHE VEREENIGING *ZUTPHEN.*

APELDOORN.
N. A. HINGST.
1887.

VOORWOORD.

Toen het geachte bestuur van *de Evangelisch Vereeniging te Zutphen*, in overeenstemming met andere broeders, die mijn in de vergadering van 29 Sept. j. l. uitgebracht referaat gehoord hadden, mij uitnoodigde, om dat referaat aan die vereeniging af te staan, meende ik het aan het belang der daarin besproken zaak verplicht te zijn, dat eervol verzoek niet af te slaan. Ik geef het stuk ten beste, zooals ik het in de vergadering voordroeg, met enkele opmerkingen en mededeelingen van de aanwezige broederen en van elders woonachtige Dames verrijkt mij ook nu nog het onvolledige van mijn werk levendig bewust. Moge het zijn weg vinden in menig Christen-huisgezin en eene kleine bijdrage zijn tot herleving in de gemeente des Heeren van dien geest, die haar in de volle waarheid leidt, om deze in liefde te betrachten.

S. K. THODEN VAN VELZEN.

Warnsveld, 5 Oct. 1887.

Dat dit onderwerp, ook bij onze Evangelische vereeniging, ter sprake komt kan niemand bevreemden. De treurige verschijnselen onzer dagen op maatschappelijk en sociaal gebied zouden zich zeker voor een goed deel niet hebben vertoond, indien het pauperisme niet op vele plaatsen, vooral in bevolkte steden, zulke groote afmetingen had verkregen. En dit verschijnsel gaat weder niet om buiten het gebrek aan hetgeen armenverzorging inderdaad en de waarheid heeten mag, armverzorging in den geest van het Christendom.

Daarentegen is, zeker mede naar aanleiding van die treurige en onheilspellende teekenen des tijds, juist in onze dagen van verschillende zijden, eene belangstelling ontwaakt in alles wat den bestaanden nood, zoo niet wegnemen, althans verminderen kan. Met nadruk is ook gewezen op het aandeel, dat tot bereiking van dit philanthropisch doel het vrouwelijk geslacht in dien arbeid alrede genomen heeft en nog verder nemen kan.

De stelling, wier bespreking of verdediging ik op mij nam: „armverzorging in de gemeente door vrouwen is een eisch van het Christendom", d. i. van die godsdienst, die wij, in onderscheiding van andere wijzen van Godsvereering, met dien naam bestempelen, bepaalt zich tot de vrouwelijke helft van de belijders dezer godsdienst. Uitgaande van de onderstelling of liever van het axioma, dat armverzorging door het Christendom geëischt wordt, wil zij, dat de roeping daartoe ook, en niet in de laatste plaats, de r o e p i n g is van het vrouwelijk geslacht, — terwijl de nadere bepaling van die zorg, uitgedrukt door de woorden: i n d e g e m e e n t e, wel uitgaat van het idee, dat vrouwen die roeping bij voorkeur zullen hebben te vervullen, in verbintenis met de gemeente, waarvan zij door geboorte of belijdenis leden zijn, even als zulks tot hiertoe in de gemeente van den beginne af geschied is door de gewone van gemeentewege aangestelde armverzorgers of D i a k e n e n. Zoo althans meenen wij, dat deze woorden moeten worden opgevat. Dientengevolge splitst zich onze bespreking der genoemde stelling in twee onderdeelen, waarvan h e t e e r s t e de aanwijzing zal bevatten, dat armverzorging door vrouwen als een heilige eisch des Christendoms mag worden beschouwd en h e t a n d e r e, dat aan dien eisch op de meest wenschelijke wijze wordt voldaan, als zij geschiedt in aansluiting aan het liefdewerk en ter bevordering van den bloei der gemeente.

I.

»Zelfverloochening is de roeping der vrouw, is de eisch van het Christendom tevens. Daarom zijn beiden voor elkander zoo uitnemend geschikt, en daarom kan de vrouw zoo groot worden door het Christendom, maar door dat ook alleen."
Beeldengalerij van Christelijke vrouwen.

»Armverzorging door vrouwen een eisch des Christendoms", ik meen dat het voornaamste van hetgeen tot staving dezer stelling kan worden aangevoerd, ter sprake komt, als ik eerst met een enkel woord het oog vestig op hetgeen tot de rechte armverzorging mag geacht worden te behooren; als ik, ten andere, uit het standpunt des Christendoms, de vrouwen gadesla als de bij uitnemendheid daartoe geroepene helft van ons geslacht.

A

Om de vraag te beantwoorden, wat er tot de rechte armenverzorging behoort, letten wij op den arbeid, die met dien naam mag worden bestempeld, op zijn beginsel of drijfveer, op zijn uitoefening.

a) Indien wij onder armverzorging slechts te verstaan hadden hetgeen althans velen in praktijk brengen en dan als toereikend schijnen te achten, uitdeeling van geld, kleeding, levensbehoeften aan hen die daarvan geheel of ten deele verstoken zijn, dan ware er zoo geen bepaalde reden, om bij dat werk de hulp van het zwak-

kere geslacht in te roepen. Maar, gelijk het woord reeds aanduidt, heeft armenzorg, of hetgeen nog verder gaat: verzorging eene andere, veel omvattender en ingrijpender taak te vervullen, t. w. het voorzien niet alleen of bovenal in den oogenblikkelijken nood, maar het ingaan in de oorzaken van de bestaande ellende, en het aanhoudend en dikwijls veel geduld vragend streven en pogen, om, onder hooger zegen, die ellende zooveel mogelijk te verminderen en ten laatste geheel weg te nemen. Dit toch verdient alleen met den naam van armenzorg of verzorging te worden bestempeld, evenals er ook in dezen zin sprake is van krankenverpleging, zielenzorg en dergelijke. Maar dan ook valt het al aanstonds in het oog, dat, zoo opgevat, de vrouw, wier taak is het verzorgen van het aan haar toevertrouwd gezin, de reeds daarom zelfs boven den man aangewezene is, om zulk gedulds- en liefdewerk te behartigen en gelukkig te volbrengen. En zoo spreken wij reeds

b) Het beginsel uit of de drijfveer van elke ware armenzorg: de erbarmende liefde, die wel zonder tegenspraak het element is, waarin de vrouw zich veel meer beweegt en die zich ook in haar veel krachtiger vertegenwoordigt, dan in den man. Moge toch al op dat gebied het koude verstand ook eene stem hebben in het kapittel; mag al niemand, die deze taak aanvaart, zijne aangeboren weekhartigheid tot maatstaf zijner liefde maken; draagt zelfs de ware liefde een meer ernstig karakter; zonder den geest der erbarming met lijdende armen, die ingaat in de diepten der ellende, zal de armenzorg haar eigenlijk doel, de vermindering laat staan de wegneming van de kwaal bereiken. En deze geest woont wel zonder twijfel in den regel in

ruimer mate in het zachter aang elegde vrouwen- dan in het forscher kloppend mannenhart.

c) Wij spraken in de derde plaats van de uitvoering of uitoefening der armenzorg, het terrein waarop zij zich voor het grootste deel beweegt. Dat het bezoeken van armen in hunne woningen, niet omgekeerd het gaan der armen naar die der rijken, eene eerste voorwaarde is van alle armenzorg, behoeft geen betoog, maar hier is het weder de vrouw die op den voorgrond treedt. Zij, veel geschikter dan de man, om zich te verdiepen in de kleine aangelegenheden des gezins, waarom zich menigwerf de gansche spil der ellende beweegt; zij, met fijner opmerkingsgave bedeeld, om de verkeerdheden van stoffelijken of zedelijken aard op te merken, met meer takt, om ze vriendelijk en toch ernstig te bestraffen en te bestrijden, om niet te zeggen; dat er in die armenzorg dikwijls zaken voorkomen van zoo teederen aard, dat ze alleen gevoeglijk door de vrouw kunnen worden besproken met de vrouw, die dan ook bij zulk huisbezoek, tien- tegen eenmaal de man in het huis te vinden is.

Voor mij ligt eene rede van mijn' onvergetelijken leermeester, Prof. Hofstede de Groot over Armverzorging door vrouwen, in '58 uitgesproken, nadat de vroeger, vooral door zijn toedoen te Groningen opgerichte vrouwen-vereeniging ter bevordering van werkzaamheid en welstand onder de geringere volksklasse, aldaar 20 jaren had bestaan.

In dat overrijke resultaat van twintigjarigen liefdearbeid komen zaken voor, die, zoo niet doelmatiger, althans niet minder geschikt door mannen kunnen worden behandeld, b. v. om slechts iets te noemen de aangewende en eindelijk gelukte pogingen dier vereeniging, om de werkloonen, door bazen en fabrikanten

aan hunne knechten niet meer op Zaterdagavond te doen plaats hebben, maar op een anderen dag; om bij het opdoen van brandstoffen als anderzins geen sterke dranken aan de arbeiders of arbeidsters te geven. Daarom is het dan ook verre van ons alle mannelijke armenzorg op zij te willen zetten. Deze werd daarbij zelfs door de Groninger vrouwen-vereeniging telkens ingeroepen. Maar als daar sprake is van het kiezen van middelen, om in velerlei lichamelijke behoeften te voorzien, het kennen leeren, door persoonlijke kennismaking, van meisjes, die voor kindermeisjes of boodschaploopers geschikt zijn, en het haar bezorgen van een dienst; het verschaffen van eene huur aan dochters des huizes als dienstmaagden; van moeders in een huis als werksters, het laten metamorphoseeren van eenigszins versleten kleeren, door de dames van hare vriendinnen gevraagd, in kindergoed enz. enz. dan zal hier wel ieder verstandig mensch aan vrouwelijke zorg en voorziening boven mannelijke ver de voorkeur geven, ja direkt tot het inzicht komen, dat alleen door de eerste in de bestaande behoeften kan worden voorzien.

In die rede komt ook een schets voor van aanteekeningen over de gedane bezoeken. En het eerste, dus ook en niet te onrecht het gewichtigst geachte van alle punten, 9 in getal, luidt aldus: »Zindelijkheid in huis en op het lijf." In het jaarverslag van de Winterswijksche vrouwenvereeniging van '86 op '87, wordt ter opheldering van de wijze harer werkzaamheid, het voorbeeld aangehaald van eene huismoeder, jaren lang aan een kwaal lijdende, die na hare laatste bevalling zeer verergerd was, wier gezin zonder hulp tot de grootste armoede en onreinheid zou vervallen zijn, maar daarvoor bewaard werd doordat de vereeniging niet alleen in ver-

sterkend voedsel voorzag, maar ook hare ligging vernieuwde, voor eene waschvrouw zorgde, weder aangesteld uit een verarmd huisgezin, terwijl men eene buurvrouw bewoog, om elken dag de kinderen en de woning op te knappen, de vrouw te helpen eten te koken, alles tegen eene kleine geldelijke vergoeding. Ook werd er voorzien in de aanschaffing van reinigingsmiddelen in deze door de zwakte der vrouw achteruitgegane huishouding. [1]) Het behoeft wel niet gezegd, dat alleen de vrouw en wel soms bij voorkeur de gehuwde vrouw eigenlijk alleen in staat is, om dat zoo gewichtige artikel met de huismoeder te behandelen.

B

Mag het gezegde genoeg geacht worden, ten betooge dat de armenzorg, zal zij dezen naam in waarheid dragen, als voor de *vrouw* is weggelegd; als wij haar nog verder uit een Christelijk oogpunt gadeslaan, dan is zij als tot dien liefdesarbeid geroepen en aangewezen. Ik twijfel niet of onze lezers zullen er met mij gelijkelijk over oordeelen, als wij er op letten

1°. hoe zij er uit dankbaarheid toe verplicht is;

2°. hoe zij zich van den beginne af, door al de eeuwen der C jaartelling, tot dat liefdewerk geroepen achtte;

3°. hoe zij, juist op dezen weg, voor vele haar dreigende zedelijke gevaren bewaard wordt, en de schoonste geestelijke vruchten er van inoogst voor zich zelven en voor vele anderen.

1) Zij is er toe verplicht uit dankbaarheid. Het zou voor een woord ter inleiding te veel zijn, om met den blik op den toestand der vrouw bij beschaafde zoowel als niet beschaafde niet Christenvolken aan te toonen, dat

[1]) Zie *Winterwijksche Courant* van 19 Juli 1887.

het alleen het Christendom was en nog is, 't welk de vrouw, door de godsdienstige betrekking tot Christus als den Verlosser van alle der menschheid onwaardige banden, hare oorspronkelijke waarde hergaf en haar in in hare gelijkheid met den man hersteld heeft. Toch zal het nog niet overbodig zijn, er aan te herinneren — om van wilde volken te zwijgen, bij wie de vrouw niets meer dan koopwaar en huisraad was — dat het er in dit opzicht treurig uitzag bij volken, die de eer toekomt dat ze het ander geslacht nog meest geacht hebben: de Joden, de Romeinen, de Germanen, want van de Grieken, enkele eervolle uitzonderingen, b. v. Pythagoras, Socrates en Plutarchus niet mede gerekend, zwijgen wij, waar een Hesiodus ze een uit Pandora's doos voortgesproten geslacht noemt en een Aristoteles ze, om niet het ergste te zeggen, »het begin heet van eene verbastering der natuur", en zelfs de Divinus Plato in zijne ideale Republiek eene vereeniging van vrouwen voorstelt, waarbij alle zedelijke betrekking vervallen moet. Wat nu aangaat de Joden behoeven we slechts op Mozes wet op de »echtscheiding" te wijzen en op het palen van het Voorhof der vrouwen aan dat der Heidenen in den Salomonischen tempel. Bij de Romeinen mag de opmerking volstaan, dat het onbeperkte Vader-gezag zich aldaar ook tot de vrouw uitstrekte, wie het, ingeval van echtbreuk, zelfs niet geoorloofd was gerechtelijke tusschenkomst in te roepen. En moge nu al Tacitus hoog opgeven van de achting, die de vrouw bij de Germanen, even als onder de Celtische stammen, genoot, men vergete daarbij niet, dat dit alleen de vrije vrouw geldt, geenzins de veel talrijker vrouwelijke lijfeigenen, die geenerlei rechten bezaten, om niet eens te gewagen van de zeer

ruwe bepalingen, die in dit opzicht in de Frankische, Bourgondische en Saksische wetten gevonden worden. Men dweept tegenwoordig met de vóór- en buiten-christelijke beschaving van de Hindoe's, maar men verwart in die literatuur vóór- en na-christelijke bestanddeelen dooreen; men schijnt hunne wetboeken niet te lezen, waarin de vrouwen met grijsaards, slaven en melaatschen worden gelijk gesteld, om niet eens van de veelduizende weduwen te spreken, die, na den dood harer echtgenoten, tot de onteerendste straffen worden veroordeeld. [1])

Ja voorwaar! het is Christus en Hij alleen, die de kluisters, waarmede de zwakkere helft van ons geslacht nu zachter dan harder gebonden was, en nog is waar men Hem niet kent of erkent voor 't geen Hij is, verbroken en den vloek, die op haar rustte, heeft weggenomen, en het ook, blijkens ons nieuw Wetboek van het strafrecht, al meer en meer doet, door zijn woord, voorbeeld en geest. Hij is het alleen, die het vrouwelijk ideaal, door Sofocles in zijne Antigone, door Calidasa in zijne Sakontala geschetst, veel meer dan verwezenlijkt heeft, en dat in die vrouwelijke karakters, wier diepste teederheid, innigheid en idealiteit, zooals de christelijke poësy ze naar het leven teekent, zelfs uit min fijn gecultiveerde standen, te vergeefs buiten het Christendom gezocht wordt. Dat deze uitspraak zelfs niet door de Antigone van Sophocles, noch door de Sakontala van Calidasa wordt gelogenstraft, valt in het oog, als wij bedenken, dat de vrouwelijke heldenmoed en de zelfopofferende liefde bij de eerste, zich om haar vleesch en bloed beweegt en bij de laatste de bekoorlijkheid

[1]) In mijn Kom over en help ons, 2de uitgaaf, heb ik dit punt breeder besproken, bl. 30 volg.

der schoonheid boven het aanminnige der vrouwelijke ziel gesteld wordt, om niet te zeggen, dat uit denzelfden mond, die Sakontala's schoonheid roemt, de woorden worden gehoord: »Wat vrouw heet, kent de list, ook zonder onderwijs", en dat »die reine blanke parel" door haar pleegvader vermaand wordt »om haren gemaal te gehoorzamen en in vrede met heel zijn vrouwenstoet te verkeeren."

En deze opheffing van het vrouwelijk geslacht is weder alleen mogelijk gemaakt door de onwrikbare vaststelling van hetgeen slechts tijdelijk en sporadisch buiten het Christendom gevonden wordt, maar door Christus uitdrukkelijk gewild: de monogamie, het eenige ware huwelijk, die moeder van alle echt huiselijk leven, dat zedelijk heiligdom in de maatschappij, die kweekster van de schoonste deugden, ook van de zich zelf verloochenende liefde, waarvan de armenzorg een onderdeel uitmaakt.

Heeft nu het vrouwelijk geslacht, behalve al de geestelijke zegeningen, aan Hem die bijzondere en onwaardeerbare weldaden te danken en is belangstelling in het lot der armen, — door Hem zoo uitdrukkelijk aan de liefde der zijnen aanbevolen, — een hoogstbelangrijk deel der Christelijke dankbaarheid; de vrouwen in het Christendom maken dan wel zonder tegenspraak die helft uit van ons geslacht, die zich tot dat liefdewerk in Zijnen naam in de eerste plaats ten duurste verplicht mogen rekenen, die zich zelfs, als haar hart op de rechte plaats zit, dat werk niet mogen willen laten ontnemen! Ja het is misschien zelfs niet zonder dien zijdelingschen wenk, dat de Heer bij gelegenheid, dat Hij eene zijner meest liefhebbende vriendinnen tegen den aanval van een' Judas in bescherming nam, toen zij Hem dat roerend blijk van dankbaarheid gaf voor eene aan haar

en hare zuster bewezen bijzondere weldaad, toch weer van ter zijde dat liefdewerk heeft opgedragen in het woord, dat ook zij zich mocht aantrekken: »den armen hebt gij altijd bij u!"

2) Het zijn dan ook steeds de vrouwen geweest, die zich tot dat liefdewerk geroepen en daartoe bij uitnemendheid berechtigd hebben betoond. Als er van de vriendinnen van Jezus gezegd werdt: »Zij dienden Hem van hare goederen", waren dan niet reeds tijdens 's Heeren leven op aarde de eerste vrouwelijke volgelingen des Heeren de eerste armenverzorgsters, als men bedenkt, dat de Heer zelf niets had om zijn hoofd neêr te leggen, Hij die arm werd om ons door Zijne armoede rijk te maken? Maar deze vrouwelijke armverzorging hield ook niet op toen in 's Heeren gemeente het eerste Diakonaat, uit mannen bestaande, vol des H. geestes en der wijsheid, nevens het Apostolaat, met het oog op deze noodige zaak, plechtig was ingewijd, en zeker op de meest doelmatige, onpartijdige en liefdevolle wijze in de behoeften der arme broeders en zusters voorzag. Of was het niet kort na 's Heeren henengaan weder eene zijner discipelinnen, de edele Dorkas of Tabitha die er hare levenstaak van maakte, om kleedingstukken voor arme weduwen te vervaardigen? En was hare ziekte, dood en herleving op Petrus gebed en onder de tranen dier weduwen, geen zegel van omhoog op het liefdewerk door haar gewrocht, waaraan destijds onder de arme Christenen in Palestina zoo dringend behoefte was?

»Tabitha Koemi!" zoo luidde in Jezus naam des Apostels woord aan de sponde, waarop het ontzielde lichaam dezer in den Heer ontslapene nederlag en als wij dat wekwoord vergeestelijken en zeggen: »geest der liefde en der erbarmens! sta weder op, herrijs in de

Christelijke wereld", die op zoo menig gebied hare eerste liefde verlaten en zich nog niet weder bekeerd heeft (ook op dat der philanthropie in den praktischen zin), dan treedt ons toch eene veel te breede zusterenrij tegemoet, die, hetzij afzonderlijk of gemeenschappelijk, armenzorg in de gemeente hebben gepleegd, om ze zelfs bij name te noemen. Wilden wij dat ook maar van verre beproeven, dan zouden wij, ook waar wij zoo velen voorbijgaan, van wie in de brieven van Paulus sprake is, dat ze »veel in den Heer hebben gearbeid", althans melding moeten maken van eene Phoebé, de Diakones te Kenchreën, bij Corinthe: Rom. 16 : 1, 2; van de vrouwen, (der Diakenen) die hare mannen in de bedeeling of verpleging van hulpbehoevende bijstonden: 1 Tim. 3 : 11; van de weduwen, die Timotheus ten behoeve der gemeente te kiezen had en onder wier kwaliteiten ook deze geroemd wordt, dat ze gaarne herbergen, en der heiligen voeten wasschen, den verdrukten hulpe doen en alle goed werk najagen: 1 Tim. 5 : 9, 10 [1]); van de maagden, (ministrae) van welke Plinius gewaagt in zijn brief aan Trajanus, zonder twijfel vrouwen (in 't begin van de 2de eeuw der Chr. jaartelling) ten bewijze, dat de instelling der Diakonessen, al wordt daarvan geene bepaalde melding gemaakt in het N. T. even als die van het

[1]) Dr. Merens is met Meijer in zijn kommentaar en anderen van oordeel, dat hier sprake is van het opnemen van weduwen in gemeentelijke verzorging, wij zouden echter uit het Grieksche woord, in onze vertaling luidende: gekozen, in het oorspronkelijke meest van op de lijst geplaatste soldaten gebezigd, met de Synodale vertaling aan eene verkiezing denken tot eenige kerkelijke werkzaamheid b. v. van Diakones, niet het minst ook uit kracht van tegenstelling tegen de af te wijzen jonge weduwen vs. 4. Zie Bouwsteenen van Dr. Heldring 1 Jaarg. bl. 264 volg.

Diakonaat, eene zeer oude Chr. instelling geweest is [1]). Desgelijks van de vrouwen, van wie Chrysostomus gewaagt, als »overtreffende de mannen, behalve in edele zeden en ware vroomheid, in Christelijken ijver en liefde tot Christus, die den vloek van het menschelijk geslacht heeft weggenomen". Behalve de hier zeker vooral door hem bedoelde zeer gegoede weduwe Olympias, Diakones te Constantinopel, wier eenige vreugde het was wel te doen aan armen, zouden onder deze ook begrepen kunnen worden, Nonna de moeder van Gregorius van Nazianze, die de ondersteuning van weduwen en weezen, het »bezoeken van armen en kranken" nog gewichtiger achtte, dan de eigenlijke uitoefening van de ook zeer hoog bij haar aangeschreven Godsvereering; de keizerin Aelia Pulcheria, die al haar goed aan de armen had vermaakt en in wie de geest van Tabitha gevaren scheen; en, om geen meerderen te noemen uit deze overigens alles behalve in het praktisch Christendom voorbeeldige dagen, de vrome Paula, de vriendin van Hieronymus moeder van Blesilla en Eustochium, die, na den dood van haren gemaal Toxotius, hare gansche have den armen schonk, en overal met een voorbeeld van zelfverzaking en deemoed voorging. [2])

Maar dan mochten ook niet gepasseerd worden, uit de nog veel donkerder dagen der kerk, de heilige

[1]) In het Oosten bleef het Diakonaat als een gewijd kerkambt tot in de 12de eeuw bestaan. Zie Neander Kirchengesch. 1 Th. S. 499 over het eigenaardig verschil dat er in dezen bestond tusschen het Oosten en het Westen vergelijke men de belangrijke Bijbelsch-, historisch-, statistische studie van Dr. Merens get. De Diakones, in de Bouwsteenen van Dr. Heldring 1 Jaarg. bl. 269 volg.

[2]) Zie Dr. Hagenbach Vorlesungen ü. d. Kirchengeschichte I. S. 598, f 462 f f.

Elisabeth van Thuringen, die, vóór 600 jaren vrijwillig arm werd om armen te dienen, noch Catharina van Siena, die, eveneens in de middeleeuwen, haar hart den Heiland gaf en hare krachten van lichaam en ziel de armsten onder de armen te dienste stelde, over wie niemand zich ontfermde; noch, omstreeks dien zelfden tijd, de heilige Brigitta met hare dochter Katharina van Zweden, die zich tot haar zalig einde toewijdden aan de werken van Barmhartigheid; noch Dorothea Libijlla, hertogin van Liegnitz, voor wie de door hare liefdezorg voor behoeftigen zaamgestelde lijsten, met de namen der ongelukkigen, wekstemmen tot weldoen waren, ja die als een goede Engel — en even onzichtbaar — al wat leed en verdrukt was omzweefde, († 1625); noch de Fransche Gravin Louise Le Gras, die, voor een 2-tal eeuwen, in de stad van weelde en wereldzin de orde der Barmhartige zusters in het leven riep: noch Maria Nathusius, geb. Scheele, die het meesterlijk verstond hare moederlijke en huiselijke plichten in de schoonste harmonie met haar barmhartigheidswerk en haren dichterlijken arbeid uit te oefenen; en wel allerminst Amalia Sieveking, de Christelijke jongvrouw bij uitnemendheid, die, na jaren lang in dien philanthropischen arbeid, zonder leven en gezondheid te ontzien, bezig te zijn geweest, eene vrouwelijke vereeniging gesticht heeft, voor armen- en krankenverpleging, waarvan de grondslag was »persoonlijke omgang met de armen en »eene uit het geloof voortvloeiende betooning van liefde", die ook den stoot gaf tot de grootsche Instelling van het Diakonessenambt in de protestantsche kerk, zooals deze door Pastor Fliedner te Kaiserswerth in het leven geroepen is. Had diens eerste gade Frederika .... zich, reeds vóór haar huwelijk

met hem, het lot van gevangenen aangetrokken, zijn tweede gade, Caroline Berthold, was de eerste der talrijke kweekelingen van Amalia Sieveking die armen in hunne woningen opzocht, die ook reeds vóór haar huwelijk drie jaren lang aan het hoofd van een hospitaal stond, die zich, evenals genoemde Frederike, ook als Diakones zijner stichting liet opnemen; en, wat evenmin mag vergeten worden, niet alleen eene voortreffelijke Directrice van het Moederhuis te Kaiserswerth, maar ook eene voortreffelijke moeder was van de 3 kinderen van Fliedner uit zijn eersten echt gesproten, tot een sprekend bewijs, dat de eerste plicht eener vrouw, die moeder is, onder de meest besliste toewijding aan armenzorg niet behoeft te lijden. [1])

Zoo iemand der zusteren van liefdadigheid getoond heeft en geleerd daarbij, dat en hoe vrouwen den Heer in zijne arme broeders en zusters dienen kunnen, ja dat zij de bij uitnemendheid daartoe aangewezene en toegeruste personen zijn, dan was het deze Malchen, zoo als haar hare vriendinnen noemden, in 1794 te Hamburg geboren en 1 April 1859 ook aldaar gestorven, nadat zij hare krachten in de dienst der liefde had verteerd, en getoond, wat op het gebied der armenzorg in de gemeente des Heeren de vrouw kan zijn, in wie Christus eene gestalte heeft, en die hare krachten in

---

[1]) Wie nadere kennis wenscht te maken met Fliedners stichting en de werkzaamheid van het Diakonessen-moederhuis te Kaiserswerth a/d Rijn, hij leze het vanwege de Evang. Vereeniging te Zutphen uitgegeven, op dit gebied hoogst belangrijk en uit authentieke bronnen geputte werkje van Mej. S. M. Hofstede de Groot get. De vernieuwing van het Apostolisch Diakonessenambt enz. te Apeldoorn bij N. A. Hingst 1887.

deze goddelijke dienst ter zijner beschikking gesteld heeft.

Reeds noemden wij een harer grondbeginselen bij dezen arbeid. Een a n d e r was geene oogenblikkelijke opheffing van den nood, maar grondige wegname van de k w a a l, waaruit armoede en krankheid ontstaan. Een d e r d e: wel nooit met ledige handen tot de armen te gaan, maar ook nooit louter geld geven, maar levensmiddelen in natura of briefjes voor bakker of slager, houtmagazijn enz. Vóór alle dingen echter den armen w e r k verschaffen, ten behoeve waarvan hare vereeniging zelf eenige werkplaatsen had, waarin de armen bezig gehouden werden, terwijl hunne producten weder door de Vereeniging tot haar nut werden verkocht. En, om niet meer te noemen: om niet louter voor het lichamelijk, maar ook voor het geestelijk heil der armen te zorgen. Het zal wel niet behoeven gezegd te worden, dat de verpleegsters der kinderen zich steeds op het vriendelijkst met deze onderhielden, en hen, in overeenstemming met de o u d e r s, liefde voor s c h o o l en k e r k trachtten in te boezemen, waardoor dat liefdewerk zich van zelf aan alle weldenkenden aanbeval. Wij noemen hier slechts eenige punten van dit bij uitnemendheid verstandig en tevens geheel op christelijken leest geschoeid liefdewerk, om ten proeve te verstrekken van hetgeen vrouwen op dit gebied, der ongelukkige menschheid ten zegen, vermogen: de groote eisch van het Christendom ook der v r o u w van welke de Heer eene der uitnemendsten van haar geslacht z a l i g sprak met het woord, waarin tevens hare heiligste roeping staat uitgedrukt: »zij heeft gedaan wat zij konde". [1])

[1]) Zie G e d a c h t e n o v e r a r m e n v e r z o r g i n g van A m a l i a W i l h e l m i n a S i e v e k i n g, b i j e e n v e r z a m e l d u i t h a r e s c h r i f t e n, op vele plaatsen vooral echter H. VIII, dat onschatbare wenken bevat.

3) Nog één en wel een tweeledig punt, bleef ons over, om, aan ons programma getrouw, den eisch des Christendoms van alle zijden in het licht te plaatsen, t. w. dit, dat dit liefdewerk op den weg der vrouwen ligt: ter éénér zijde, om de haar geslacht steeds meer dreigende zedelijke gevaren te ontgaan, ter anderer, om in de voor haar van Godswege in deze liefdedienst weggelegde rijke, geestelijke zegeningen te deelen.

a) Wat het eerste betreft geef ik liefst het woord aan de reeds genoemde Amalia, en omdat zij tot het vrouwelijk geslacht behoort en omdat zij, ik zou haast zeggen op dit gebied met een bijna onfeilbaar gezag bekleed is In haar gulden boekske: »ter gedachtenis aan mijne jonge vriendinnen" [1]), wijst zij er op, ten einde ze in het streven der liefde te vereenigen, dat de reden van zoo veelvuldige ontstemming door kleine onaangenaamheden des levens, het telkens daarop terugkomen en daarover bij elke gelegenheid tegen anderen in klachten lucht geven, tot zelfs in het huwelijk toe, en dus dubbel gevaarlijk, voortvloeit uit een te veel en een te weinig, t. w. uit te veel tijd, om zoo dwaselijk ziek te zijn en uit te weinig tijd, bij gebrek aan zaken van hooger belang. Zij raadt haar daarom recht vroegtijdig naar zulk eene liefdewerkzaamheid uit te zien, 't welk haar, als zij naar Gods raad de levensgezellin van een wakkeren man zullen worden, zoo veel te geschikter maken zal, om de plicht eener goede moeder te vervullen en, indien zulks niet het geval wordt, gelijk het niet missen kan bij den tegenwoordigen staat der maatschappelijke betrekkingen, of duizen-

[1]) In 1837 bij Bolhuis Hoitzema te Groningen uitgegeven.

den bereiken de gewone bestemming der vrouw niet, toch vrolijk en getroost doet blijven, het door velen zoo gevreesde 30 jaar zonder schrik zal doen naderen, alleen daarop bedacht, om de werkzaamheid harer liefde een meer bepaald uitgedrukt karakter en eene grootere uitgebreidheid te geven. Terwijl zij eindelijk voor alle uitstel in dezen ernstig waarschuwt, wijzende op de dwaasheid, waaraan zoo menig jong meisje zich schuldig maakt, 't welk het geluk eener nuttige en geregelde beroepswerkzaamheid voor »de treurige" dagen des rijperen ouderdoms bespaart en hare jeugd niet beter meent te kunnen genieten, dan waar zij b a l s en andere gezellige v e r m a k e n, het geven en ontvangen van in den regel geestdoodende b e z o e k e n, de zorg voor haar t o i l e t en fijne h a n d w e r k e n, die zoo onnoemelijk veel tijd rooven, tot haar hoofdbezigheid maakt, het middenpunt haars levens, om ten laatste, als de wereld, die zij afgodisch had gediend, van haar meer en meer terug treedt, en zij het verleerd heeft haar verlangen op iets hoogers te richten, iets te ondervinden van de kwelling van T a n t a l u s, die den vloed, waaruit hij zijne dorst wilde stillen, altijd zag terugwijken, en den met sappige vruchten beladen tak, als hij er naar greep, omhoog rijzen. [1])

b) Doch het werk dezer dienende liefde door vrouwen te aanvaarden is niet slechts negatief, het is niet minder positief voor haar hoogstgeraden en aanbevelenswaardig; het is dat vanwege den rijken zegen, die van dien

---

[1]) a. w. bl. 18—32. Noemt zij hier niet in denzelfden adem de niet minder tijdroovende en in den regel zedelijk nog veel schadelijker R o m a n l e k t u u r, ook deze brengt zij later afzonderlijk ter sprake, en keurt haar ook daarom en terecht z e e r af, omdat het bestendig gewennen aan lichte kost van alle andere inspannende takken van literatuur afkeerig maakt.

arbeid uitgaat, in alle richtingen des levens en zegenend wederkeert tot haar, die daarin bezig zijn en er zich aan in stilte wijden. Hier geldt, wat de Wansbecker Bode zijne armen op de lippen legt, ter opluistering van de gravin Schimmelman op haren geboortedag, 29 Sept. 1793.

»Weldaân stil en rein gegeven,
Zijn dooden, die in 't graf nog leven,
't Zijn bloemen, die den storm bestaan,
't Zijn sterren, die nooit ondergaan".

En aan wie is de aanwijzing van dien zegen weder beter toevertrouwd dan aan diezelfde Amalia, die een groot deel van haar zoo rijk gezegend leven en werken daaraan heeft besteed; die er in hare hoogst interessante Jahresberichte gedurig op terug komt en het voornaamste dat hier ter sprake komt heeft saamgevat in het afscheidswoord aan hare lezers en vriendinnen, meest naar aanleiding van de even krachtig tot liefdewerk opwekkende, als aan troost zoo rijke profetie van Jezaia, den nog onlangs op een heerlijk feest als »den grooten leermeester van zijnen en van onzen tijd" voorgestelden Evangelist des O. Verbonds! Een enkel woord uit den overrijken schat harer uit het leven gegrepen ideën over dit onderwerp vinde hier eene plaats. Dat wij ze dankbaar als de onze overnemen behoeft wel niet gezegd. Zegt de menschlievende profeet Hoofdst. 58 vs. 7: »deelt den hongerigen brood mede", zij wijst er op, dat het de Heiland is, die ons tegemoet komt in den persoon van den hongerige, den dorstige, den naakte, den verlatene, den kranke en gevangene, Hij die zoo oneindig veel voor ons deed en met het oog daarom gezegd heeft, dat Hij ten genen grooten dage zeggen zal: »ik »ben hongerig geweest en gij hebt mij te eten gegeven,

»dorstig en gij hebt mij te drinken gegeven, vreemde-»ling en gij hebt mij geherbergd, naakt en gij hebt mij »gekleed, in de gevangenis en gij zijt tot mij gekomen". Kan er, vraagt zij aan hare zuster, en wij vragen het met haar, iets worden uitgedacht, waardoor het hart van den geloovigen Christen krachtiger wordt opgewekt, om zich de noodlijdenden aan te trekken, dan de hoop, om eens uit den mond van 's menschen Zoon dat hemelsch woord te hooren?

Maar de godzaligheid heeft niet alleen de belofte des toekomenden, zij heeft ook die des tegenwoordigen levens. En als zij dan weder vs. 8 heeft aangehaald, »dan zal uw licht doorbreken als de dageraad" enz. dan hervat zij, »de schemering van het morgenrood eener eeuwige zonne beschijnt allen, die op het pad der liefde wandelen, O! zegt het mij, gij, die met een hart, door liefde ontgloeid, U hebt beijverd, om middelen in de hand des Heeren te zijn tot zegen voor anderen, zegt het mij of de profeet geen waarheid spreekt? Uw weg heeft u geleid in de woningen van jammer en ellende en in het treurig donker van uitwendig leed zaagt gij menigmaal de nog grootere duisternis in het gemoed der noodlijdenden, maar hebt gij niet juist daar dikwijls op zeer verkwikkende wijze Gods nabijheid ondervonden? Als Hij door uwe hand lafenis liet brengen aan lijdenden, was u dat geen waar genot? Als een dankbare traan in 't oog van den armen lijder u tegenblonk, kondt gij dan uwe eigen tranen terughouden of vloeiden ze niet met die der dankbaren samen? Of waar gij den kommer niet kondt wegnemen, of de harten koud bleven voor de woorden der liefde, was het u daar nog niet goed, als gij uw hart tot God kondt verheffen in liefderijke voorbede voor uwe arme broeders en zusters? Hebt gij u daar niet kunnen troosten met

de belofte des Heilands, dat ook voor hen nog eens de dag des heils zal aanbreken en het door u gestrooide zaad, ofschoon het thans geheel verloren schijnt, te zijnertijd nog zal ontkiemen en halmen en aren voortbrengen?

Zijn wij nog zeer zwak en onvolkomen in de liefde, als de wil maar oprecht in ons is, om tot eer van God en tot heil van anderen werkzaam te zijn, dan zal zich dat leven der liefde ook wel bij ons ontwikkelen. Van geloof tot geloof, van kracht tot kracht, zoo zal onze verbetering spoedig toenemen. En hoe meer wij indringen in der armen toestand des te meer zal ons hart vervuld worden met eene alles omvattende menschenliefde, die ook den meest gezonken zondaar niet buitensluit.

En als wij ons eigen toestand bij dien der armen vergelijken, hoe zal dan alle ontevredenheid over kleine levenslasten van ons wijken! Wat hebben toch deze te beteekenen bij de dagelijksche rampen der armen, die dikwijls zoo groot en vreeselijk zijn?

Ook voor ons komt de tijd, waarin geen vriend op aarde ons kan helpen, waarin de wereld van ons wijkt, en waarin, als Hij ons niet terzijde staat, een angstig gevoel van vreeselijke verlatenheid over ons komen zal. Maar ook in dagen van kracht, gezondheid en geluk hebben wij dien Hemelvriend noodig. Al loopt ons levenspad langs lachende velden, toch kunnen wij dien trouwen Gids niet ontbeeren. In het bont gewoel der wereld laten wij wel eens zijne hand los en raken van Hem af, maar zouden wij Hem dan niet gaarne terug willen vinden? Laten wij Hem dan zoeken in de eenzame k a m e r in het stille g e b e d des harten, daar wil Hij zich laten vinden! Maar zoeken wij Hem ook in d e h u t t e n

der armen. Dáár zullen wij Hem ontmoeten, gelijk Hij het zelf in zijn woord beloofd heeft.

Doch niet voor dengene alleen die het verricht, werpt zulk liefdewerk vrucht af, het doet het ook voor anderen en in allerlei betrekkingen des levens. Het brengt armen en rijken, die dikwerf door eene groote klove van elkander verwijderd zijn, tot elkander nader. En, zegt Amalia, zoo geheel terecht, vrouwen zijn bestemd hier vriendelijk tusschen beide te treden; door de werkelijk bij vele rijken bestaande weldadigheid bij de armen te roemen en dezen te doen verstaan, dat ook de rijken hun deel hebben aan 's levens wee en omgekeerd de belangen der armen bij de dikwijls voor hen onverschillige rijken voor te staan, vooral door hen, die ligt de armen over ééne kam scheeren, op het groot verschil opmerkzaam te maken, dat er tusschen ware en bescheiden armen en het onwillig gepeupel van bedelaars en briefschrijvers bestaat, die door onnadenkende gevers als de eigenlijke typen van de noodlijdende klasse wordt beschouwd.

Van dezen onnavolgbaren takt, zooals zij alleen bij vrouwen denkbaar is, geeft Amalia zelve menige roerende proeve zonder ooit een oogenblik haar heilig principe: zuivere en zachtmoedige waarheid te spreken, te verzaken. [1])

Bijzonder echter geldt natuurlijk de vrucht van deze dienende liefde de armen zelf. Deze worden er door opgewekt, om met overtuiging te gelooven, dat er een Vader in den hemel is, die met trouwe Vaderzorg naar hen vraagt. Ja zelfs een begrip te ontvangen van Gods eeuwige liefde in Christus tot hun eeuwig heil, als

[1]) Zie Gedachten over Armverzorging van Amalia Wilhelmina Sieveking (bijeenverzameld uit hare schriften) 1857 bl. 64 volg.

men ze daarbij tevens opmerkzaam maakt op hunne geestelijke behoeften. [1])

Vs. 12 gewaagt Jezaia van »verwoeste plaatsen, »die opgebouwd worden, van bressen, die dicht gemuurd »worden, van wegen, die verbeterd zullen worden, »zoodat men er wonen mag". Amalia schroomt niet, in haren aan Jesaia verwanten profetischen geest, van de alles geloovende en hopende liefde, deze woorden bijzonder toe te passen op de werkzaamheid der vrouwenvereenigingen. Zulke verwoest liggende landen zijn in den regel in het zedelijke in groote mate met doornen en distelen begroeid. Het is der vrouwen bestemming door de dienende liefde zulke bressen dicht te maken, waar eene beschermende muur was vernield, alles verbeteren, vernieuwen, de steenen des aanstoots weg te nemen door scheidende en reinigende kracht van het Christelijk geloof en de Christelijke liefde.

De armen-inrichtingen kunnen niet alles doen. De mannen zijn met zooveel bezigheden bezet. De vrouwen hebben, ook wel de hare, — en zoo iemand, dan is Amalia er van verwijderd de haar door natuur en God gezette grenzen weg te nemen, laat staan de vrouw van hare huiselijke plichten afkeerig te maken, [2])

[1]) Ware die voor alle goed woord ontoegankelijke 21-jarige jongen uit de hoofdstad, van wien, naar luid van de Kerkel. Courant van 24 September, de Bouwsteenen van Dr. Heldring zoo roerend spreken, het voorwerp der liefdezorg van eene geestverwante van Amalia Sieveking of Sara Martin geweest, hij zou niet hebben gezegd: »ik kan mij niet herinneren dat iemand ooit meer een goed woord tegen mij gezegd of mij liefde betoond heeft."

[2]) Zie a. w. bl. 117 volg, handelende over de huiselijke plichten der vrouwen. Zij wijst het aan, hoe bij eene geregelde verdeeling des tijds, ook het leven van de meest overladene huisvrouw en moeder nog gelegenheid biedt, om iets voor de armen te doen. Een voorbeeld daarvan geeft zij op bl. 122, 126.

maar haar zal het in het algemeen toch ligter vallen, eenige uren uit te winnen voor de dienst der armen. En terwijl er vele beroepsbezigheden bestaan, bij uitsluiting voor de mannen geschikt, is het zeker niet onbescheiden, als ik armen- en ziekenverzorging beschouw als een beroep geheel gepast voor de vrouwen. In de edele natuur der vrouwen ligt eene bijzondere geschiktheid, om, waar geleden wordt, te troosten en te helpen.

Toen Amalia voor meer dan eene halve eeuw hare vereeniging in het leven riep, om voor bijna 30 jaren in te gaan in haars Heeren vreugde, was er nog weinig sprake van Communisme in den ongunstigen zin des woords, laat staan van Sociaal-democratie, Nihilisme en Anarchisme, al moest zij reeds gewagen van den geest des tijds, om de vrijheid te verwisselen met ongebondenheid en teugelloosheid, om omver te willen rukken de palen, door de wet gezet en het verschil der standen te verachten. [1]) Maar het is dan ook wel degelijk met het oog daarop, dat zij dezen dienenden arbeid der liefde gadeslaat en het behoeft niet gezegd, dat hare woorden in onze dagen driedubbele behartiging verdienen. Nog eens met aanhaling van Jesaia's belofte: »de paden zullen weder opgemaakt worden, om te bewonen", luidt haar afscheidswoord aldus: »Dáár waar niet alle teugels verbroken zijn, dáár worde »door ons verzoenend gewerkt, geleid, geheeld en de »ontstemming der geringe volksklasse, zoo dikwijls ont»staan door ongeloof en ontevredenheid met haren be»krompen toestand, worde veranderd en verzacht door »de vermeerdering van den geest des geloofs. Is die geest »weder bij de armen herleefd, o! dan is alles gewon»nen, want wie tevreden is met zijn God is ook te-

[1]) a. w. bl. 296.

»vreden met de menschen om zich henen. — — En »gelijk de bloemknop zich opent voor de stralen der »zon, zoo zal ook het arme geslotene hart des menschen »zich openen voor de warmte der goddelijke liefde en »waarheid, die het voor de eerste maal aanschouwt in »een vreemden, maar toch menschelijken boezem. — — »Op zulk eene wijze kunnen vele steenen des aanstoots »door ons worden weggeruimd en zoo een weg gebaand, »waarop armen en rijken elkander in broederlijke vriend»schap ontmoeten, maar tevens een weg voor den Heer »bereid, moge het dan ook niet zijn in de kracht, »dan toch in den geest van den prediker in de woes»tijn". Dan zullen »goedertierenheid en waarheid el»kander ontmoeten, de gerechtigheid en de vrede elkander »kussen. O dat in allen een heilige ijver der liefde »mocht ontwaken! Dat vooral de ongehuwden, die »reeds tot rijper jaren gekomen zijn, zich tot dat werk »der liefde mochten aangorden! Waar aardsche ver»wachtingen bedrogen, daar zal het leven voor den hemel des te meer vreugde aan het gemoed geven". [1])

In een brief, ten jare 1853, aan Pruisens Koningin, waarin Amalia afkeurend melding maakt van het idee van haren Neef, die arts in Londen was, om naast het Christendom het Duitsche patriotismus bij hare jonge Dames op te wekken, schrijft zij: »moge het bij hooggeplaatsten onder ons geslacht eene houding hebben, dat ze zich wagen in het Labyrinth der Staatkunde, voor eene roeping van den middelstand kan ik dit niet houden. Maar één e zending hebben, zou ik meenen, alle vrouwen gemeen, zij mogen hoog of laag geplaatst zijn. Het is de zending van eene op het geloof gebaseerde, deemoedig dienende liefde, die

[1]) A. w. bl. 296—298.

door hare zachte betoovering (Zauber) bemiddelend inwerkt bij de scherpste tegenstellingen eener door hartstochten wild bewogen wereld, ja den hemel op de arme aarde doet nederdalen en een paradijs bouwt in het eigen hart, ook waar het niet steeds gelukt daarbuiten". [1]) En nog eenmaal in 1855: »de oude Germanen werden dikwijls door het wild geschrei harer vrouwen tot bloedvergieten aangezet. Deze rol kunnen wij echter geene Christenvrouw toewijzen. Hare zending kan nooit eene andere zijn dan die der bemiddelende, langmoedige, zelfopofferende liefde. [2])

Voorwaar! als de vrouwen, de vrouwen uit alle rangen en standen in de Christenwereld naar die Godstem hadden geluisterd, die Bathkol bij uitnemendheid, omdat zij, die ze hooren deed, wat zij aanbeval, zelve metderdaad gestaafd heeft: als zij zich, ik zou haast gezegd hebben »als een éénig man", hadden aangegord, om dat haar overal tot den arbeid roepend liefdewerk te verrichten; de thans angst en schrik verspreidende furiën der menschheid, in eene Mad. Wilson in London, Sophia Perowskaja in Petersburg, Louise Michel in Parijs belichaamd, zouden niet geboren zijn, of zoo ze al uit den afgrond opgedoemd, zich als Engelen des lichts hadden vertoond, door de heerschende opinie tot zwijgen gedoemd zijn. Zij zouden geene sympathie hebben gevonden bij het volk, zooals zulks, der Christenwereld tot schande, helaas ook zelfs bij onze Natie, vooral in enkele onzer grootste steden gezien is, waar het overigens niet ontbreekt aan allerlei Maatschappijen en Vereenigingen van philanthropischen aard, waarin

[1]) Denkwurdigkeiten aus den Leben v. Amalia Sieveking 2 Aufl S. 449.

[2]) t. z. pl. bl. 452.

ook invloedrijke en edele vrouwen werkzaam zijn, maar, bij gebrek aan veel algemeener en goed georganiseerde deelneming onder haar geslacht, of ook wel van even beslist als mild Evangelischen geest, onvermogend, om den opgehoopten Augias-stal van sociale wanverhoudingen naar eisch te reinigen en de ter onzaliger ure losgelaten booze geesten van ongeloof en opstand te bezweren. Wat zeg ik, in plaats dat de aan het oudste en beste Christendom ontleende, maar schandelijk misbruikte, verdraaide, en in anti-christelijken geest bedoelde uitdrukkingen, als daar zijn: »eigendom is diefstal; al het uwe is het mijne" en dergelijke weerklank zouden hebben gevonden in duizend harten, zouden die sociale wanverhoudingen nooit gezien zijn, en waar zij zich vertoonden eene heerlijke oplossing gevonden hebben, zooals deze zich te midden onzer oudste broeders vertoonde van welke geschreven staat: »zij waren één hart en ééne ziel en niemand zeide, dat »iets van hetgeen hij had zijn eigen ware, maar alle »dingen waren hun gemeen, en er was niemand onder »die gebrek had en aan een iegelijk werd uitgedeeld »naar dat elk van noode had". [1])

Wie zou het durven ontkennen, dat niet nu reeds de stoutste idealen waarvan Jezaia's profetiën vervuld zijn en die ook leefden in het hart van eene Amalia Sieveking, tot dien »nieuwen hemel en die nieuwe aarde toe", waarin gerechtigheid woont, hare verwezenlijking hadden gevonden? [2])

---

[1]) Hand. 4 : 34, 35.

[2]) Als Ds. S. Ulfers in zijn referaat, getiteld: De Sociale vragen en de Evangeliedienaar, beweert, dat de oplossing der sociale nooden niet ligt op het terrein der barmhartigheid, maar des woords, omdat de inwendige zending het wegnemen van de oorzaak der kwalen overlaat aan het woord, de predi-

Maar te krachtiger en nadrukkelijker roepen wij ook nog heden, eer het daartoe misschien voor altijd te laat is, de vrouwelijke sekse op, ook in ons vaderland in Christus naam tot dat werk der dienende liefde. Met het oog op hetgeen wij nu weder gezien hebben, dat de Christelijke vrouw vermag, roepen wij onze zusters toe, treedt in de voetstappen dier edele vrouwen, die van af de wieg en bakermat des Christendoms tot op den huidigen stond en door al de eeuwen der Christelijke jaartelling heen en onder alle Christen-volken u zoo schitterend zijn voorgegaan. Toont het aan o n s dikwijls zoo berekenend geslacht, wat Chr. liefde is, wat den naam van Chr. erbarming verdient te dragen. Dáár ligt het veld, waarop gij onsterfelijke lauweren kunt behalen. Dáár wachten u heldendaden, die allicht niet opgeteekend worden in de geschiedboeken der wereld, maar met vlammend schrift staan te prijken in het boek des levens, dat ten opschrift draagt: »Wat gij den minste der broederen gedaan hebt, dat hebt gij Mij gedaan, ga in in de vreugde uwes Heeren!" Uwe hand is van dezelfde stof geweven, die eene T a b i t h a, eene E l i z a b e t h van Thuringen, eene C a t h a r i n a v a n S i e n e eene A m a l i a S i e v e k i n g tot zoo groote en heerlijke dingen in staat stelde, in de kracht van Hem, die haar eerst had lief gehad. Tot deze dienst der helpende en reddende liefde is ieder uwer bekwaam, die een lief-

k i n g), dan vergeet hij, dat de liefdedaad in Christus naam, behalve dat hij of zij, die haar volbrengt, ook een mond heeft, om daarbij van den Heer te getuigen, wel de meest welsprekende prediking van Christus is. Dat die daad echter niet de eenige is en daarnevens de prediking van Christus door h e t w o o r d ten allen tijde mag en moet geschieden, zal wel niemand, die ooit onder de C h r i s t u s prediking nedergezat, ontkennen. Evenmin als U willen ook wij twist, wie de meeste zij. Zij gaan hand in hand en kunnen elkander niet missen.

hebbend hart in zijnen boezem draagt. Daarvoor staat niemand te hoog, daarvoor niemand te laag. »Iedere discipelin van Jezus," zeggen wij G e r o k na, waar hij het Petruswoord: T a b i t h a s t a o p! als een wekstem voor onzen tijd in Wurtembergs hoofdstad doet weerklinken, »iedere discipelin des Heeren kan eene Tabitha worden. Waar eene rijke vrouw haren adel, haar roem, haar vreugde zoekt in helpen en dienen, in weldoen en zegenen, dáár is Tabitha, maar ook waar eene arme weduwe hare twee penningskens in de offerkist legt. Waar een van Christusliefde aangeblazen hart een afgelegen gasje der armen niet ontziet en de stegen der ellende opzoekt, om er in te komen met troost en raad, met lichaamspijs en zielenkrachtmeel, dáár is Tabitha. En waar twee, of 10, of 50, of 100 te samen zitten, al is het ook maar eenmaal in de week, om naakten te kleeden, om een verkleumd kindje een roksken of een sidderenden grijsaard een deken te naaien met vlijtige vingeren, dáár is Tabitha. Waar van een welbezeten disch ook eene arme moeder eenmaal 's weeks haar soepjen voor hare kinderen halen mag, of eene vrome dienstmaagd van hare spaarspenningen een cent of ook nu en dan een gulden, in plaats van aan sieraad en pronk aan armen besteedt, dáár is Tabitha. Waar medelijdende vrouwen er aan denken, om verwaarloosde kinderen een te huis te geven, of arme kranken van nabij of van verre te ondersteunen, dáár is Tabitha; of waar eene barmhartige zuster in de liefde van Christus aan het krankbed dienende nederzit en helpt — Sta dan op Tabitha, honderdvoudig en Gij, groote armenvriend, goddelijke held der liefde en des erbarmers, giet van uwe liefde een straal uit in het hart van hen, die zich uwe discipelen en discipelinnen noemen!"

II.

»Rijs Tabitha!" Daar verrijst zij,
Waar de grafverwinnaar wenkt;
De almacht van Gods liefde prijst zij,
Die haar levensdraad verlengt,
En zij zelve naar zijn Woord,
Spint het werk der liefde voort.
Zoo wekt God het dor gebeente,
Op de smeekstem voor zijn troon,
Zoo hergeeft Hij der gemeente,
De eêlste parel uit haar kroon;
Daar Hij dubble heerlijkheid,
Zijn Tabitha's toebereidt!"

TEN KATE.

»Armenverzorging in de gemeente een eisch des Christdoms"; dat de woorden: »in de gemeente" een pleonasme zouden zijn laat zich, zelfs bij de soberheid der te bespreken stelling, niet vermoeden. Dat zij de bedoeling zouden aanwijzen, om, naar het principe der Roomsche kerk, geene andere philanthropie, dus ook geen andere armenzorg te gedoogen, dan die uitgaat van en gezag ontleent aan de kerk of de kerkafdeeling, waartoe het armenverzorgende personeel behoort, evenmin. Dan toch zouden ze over de vrije en zelfstandig werkzame liefde den staf breken, die in geen geval mag worden belemmerd, en eene veroordeeling behelsen van een groot aantal Vereenigingen, die, mogen ze al niet vijandig tegen de kerk gekant zijn, toch evenmin in eene rechtstreeksche betrekking tot haar staan, of van eenig kerkbestuur oorsprong of organisatie ontleenen. Dit zou, om slechts enkele dezer vereenigingen te noemen van toepassing zijn op de zoo rijk gezegende Armen- u.

krankenpflege von Amalia Sieveking zelve, waaraan dat kerkelijk karakter ontbrak en niettegenstaande zij zich herhaaldelijk en met een levendig en blij bewustzijn daarop mocht beroepen, dat zij, als Hamburgerin, lid van een vrijstaat mocht zijn, die niet als zoo vele andere grootere steden onder de alle geweten, liefde en waarheid verwoestende tegenstellingen van het staatkundig en kerkelijk partijwezen te lijden had. [1]) Desgelijks zou het gelden de Vrouwen-vereeniging ter bevordering van werkzaamheid en welstand onder de geringere volksklasse ten jare 1838 te Groningen opgericht, naar aanleiding vooral van eene van Nutswege door Prof. Hofstede de Groot, in den winter van dat jaar gehouden Rede: over de Christel. menschenliefde in hare werkzaamheid volgens de geschiedenis der Christelijke kerk. Uit de algemeene bepalingen, zooals deze achter de ten jare 58 door de Groot gehouden Redevoering ter viering van het 20jarig bestaan dier vereeniging, gedrukt en nog in 59 herzien zijn, blijkt wel, dat zij geheel op Chr. Evangelischen bodem staat en werkt. Dit liet zich trouwens niet anders van haren edelen hoofd-oprichter verwachten. Desgelijks dat de leden dier vereeniging vooral ook te letten hebben op de kinderen, om aan deze, ook door eene goede opleiding op scholen en catechisatiën, lust tot werkzaamheid deugd en godsdienstzin in te boezemen; dat door de Vereeniging de stad in negen deelen verdeeld wordt, overeenkomend met de negen kluften der Ned. Herv. gemeente, maar zonder overigens in eenige dadelijke betrekking tot eenig kerkbestuur of Diakonie te staan, of tot eenig ander verslag harer werkzaam-

[1]) Denkwurdigkeiten a. s. w. Einl. S. XIII.

heden verplicht te zijn, dan aan de inteekenaren, die de vereeniging door hunne bijdragen steunen. Ja er wordt uitdrukkelijk in gezegd, dat de werkzaamheid der Vereeniging niet alleen van die der Diakoniën onderscheiden is, maar dat ook de menschen, voor wie de Vereeniging werkt, over het geheel anderen zijn, dan de door de Diakonieën bedeelden. Ja zelfs, dat men de aan armen verleende hulp wil aanwenden uit vrije liefde, om hen zelfstandig te doen worden en hen te bewaren, dat ze niet onder de Diakonie komen, of zoo zij er onder zijn, zich daarboven verheffen. [1])

Op mijne navraag naar den staat dier Vereeniging voor het tegenwoordige, ontving ik van Mej. S. M. Hofstede de Groot, thans te Haarlem, het vriendelijk en tevens verblijdend antwoord, dat zij nog heden ten dage bloeit. Nadat H Edeles vader, Prof. P. Hofstede de Groot in 83 als president had bedankt, was H.E. broeder, Prof. C. P. Hofstede de Groot, in diens plaats opgetreden en na diens vroegtijdige afroeping van zijn post, was het presidentschap opgedragen aan Jhr. Alberda van Ekenstein. Bij bovenstaande mededeeling voegt Mej. de Groot nog de opmerking, dat de Dames zich tegenwoordig vooral ten doel stellen, om aan de vrouwen werk te verschaffen, terwijl ook het sparen wordt aangemoedigd. Tevens was uit den boezem der vereeniging eene Zondagschool ontstaan, »die zelfstandig werkt."

Nauw verwant met deze Vereeniging en ook sinds 20 jaren gepresideerd door denzelfden Hoogleeraar, die ook de Vrouwenvereeniging in het leven riep, maar overigens onder een afzonderlijk bestuur bestaat in datzelfde Groningen: het toevluchtsoord voor verwaarloosde meisjes, 't welk zeer gezegend werkt en

[1]) Zie achter de Redevoering van af bl. 67 en volg.

tusschen de 30 en 40 meisjes herbergt, die meest voor dienstboden worden opgeleid en over het geheel beantwoorden aan de goede christelijke opvoeding, die zij krijgen." Dat dit toevluchtsoord ook den naam draagt van Pleeggesticht heeft daarin zijn oorsprong, dat door het Bestuur ook losse verpleegsters bij zieken worden uitgezonden, die niet in het huis wonen, terwijl van de meisjes die in het huis worden opgevoed, sedert een paar jaar twee uit eigen keus als pleegzusters uitgingen, na daartoe eerst te zijn opgeleid, en uitstekend voldoen. Van deze inrichting is thans Prof. J. van Dijk voorzitter.

Men ziet uit het een en ander, dat te Groningen de eigen geest van Armen- u. Krankenpflege voorzit, die aan Hamburgs zoo rijk gezegende stichting het aanzijn gaf, maar dat de verhouding van dezen liefdearbeid tot de kerk nagenoeg dezelfde is gebleven, terwijl de in 38 gestichte vereeniging thans nog meer overwegend dan in den beginne, zich op stoffelijk gebied beweegt.

Prof. de Groot gewaagt in zijne door ons boven aangehaalde Rede van Sneek, Leiden, Amsterdam, 's Bosch, Rotterdam, Delfzijl, Kampen en »menige andere plaats", waar vrouwen zoo iets beginnen, als Groningen, dat op dit gebied voorging, dus ook zeker zonder rechtstreeks van de kerk te zijn uitgegaan. Omtrent Kampen bericht mij Mej. Hofstede de Groot, dat de aldaar gevestigde vereeniging door Ds. van Loon was opgericht, na, door H.Edls. Vader in eene opzettelijk daartoe ingerichte Rede te zijn aanbevolen, dat die Vereeniging later door H.Edls. broeder een tijdlang was gepresideerd en weldadig op het lot van armen en kranken werkte.

Dat ook de Hoofdstad van Nederland soortgelijke vrouwenvereenigingen binnen hare muren telt, daarvan kon ons de eerste blik overtuigen in het pas verschenen Jaarboekje van Dr. L. Heldring voor in- en uitwendige zending en philanthropie, uitgegeven door de Redactie van de Bouwsteenen, Tijdschrift voor inwendige zending, hoewel ook de schrijver zelf, even als de steller dezer bladen, gaarne erkennen zal, niettegenstaande zijne onpartijdigheid, niet volledig te zijn. Men treft daar al aanstonds onder de rubriek Armenzorg de Algemeene Nederl. vrouwen-vereeniging aan met de leus: »arbeid adelt" te Amsterdam gevestigd. Het aangegeven doel dezer vereeniging is: »Lotsverbetering te brengen in den toestand der onvermogende vrouw uit den beschaafden stand, door werkverschaffing" enz. De Direktie dezer vereeniging berust geheel in handen van vrouwen. Eveneens is dit het geval met de zich ook algemeene Nederlandsche vrouwen-vereeniging noemende vereeniging Tesselschade, met een soortgelijk doel werkzaam en door Dames bestuurd, van welke er eene te Amsterdam, eene tweede te 's Hage, een derde te Baarn woonachtig is. Zijn deze beide zeker van allen kerkelijken invloed onafhankelijk, dit geldt zeker ook: Eben-Haezer, eene school voor havelooze kinderen in de Bloemstraat te Amsterdam, waar een paar honderd kinderen kosteloos onderwijs ontvangen en hun, behalve spijs en drank, kleedingstukken worden toegereikt door de meisjes vervaardigd.

Eene dito inrichting voor havelooze kinderen, waarbij een Dames-comité de leerlingen tweemaal 's jaars van kleederen en kousen voorziet en na afloop der schooluren de meisjes onderricht in naaien en

breien ontvangen, bestaat in de Crispijnlaan te Rotterdam. Desgelijks is te 's Hage sinds 73, in de Zuid-binnensingel eene vereeniging werkzaam tot instandhouding van een huis van Barmhartigheid, waar ook »kinderen worden opgenomen, verzorgd en opgevoed, wier ouders geacht worden buiten staat te zijn voor onderhoud en opvoeding der kinderen behoorlijke zorg te dragen". Hiervan is Jhr. L. G. Quarles van Ufford president en Mej. Mitze de Directrice; een drietal Dames behooren tot het bestuur.

Nog verdienen hier vermeld de vrouwen-vereenigingen ten behoeve van Fabriekarbeidsters, zooals er eene in 67 te Leiden, in 71 te Amsterdam en te Haarlem, in 79 te Arnhem, in 81 te Rotterdam is opgericht, die wel allen eene zedelijke en godsdienstige strekking hebben en in eene van welke zelfs een Evangelist arbeidt, maar zonder dat er overigens van eenige betrekking tot Kerk of Kerkbestuur sprake is.

Waar de groote steden van ons land zoo voorgaan, daar behoeft het niet te bevreemden, dat ook ten platten lande vrouwen tot dien liefdearbeid jegens de armen zich vereenigen. Zoo opende o. a. te Wagenborgen in de Prov. Groningen eene vrouwenvereeniging in 75 een dito huis van Barmhartigheid, waarin »alle soort van hulpbehoevenden worden verpleegd". De naam althans van Mej. Brons, als Directrice, bij wie men zich, evenals bij den Pres. van denzelfden naam ter opneming kan vervoegen, doet vermoeden, dat ook vrouwen in deze inrichting van weldadigheid een werkzaam aandeel hebben.

Tot deze zelfde rubriek van vrouwenvereenigingen, die onafhankelijk van de kerk en haar bestuur werkzaam zijn, behooren zeker ook wel haast zonder uit-

zondering de zoogen. Tabitha's of Dorkassen, die, als ik aan hare verbreiding in ons land den maatstaf mag aanleggen van hetgeen de provincie Friesland te aanschouwen geeft, waarin ik het grootste deel mijns leven doorbracht, zeker in nagenoeg alle steden en plaatsen van eenige beteekenis in ons Vaderland zullen zijn opgericht, en, of geheel op zich zelve werken, of, gelijk zulks o. a. te Winterswijk het geval is andere vrouwenvereenigingen met het verleenen van kleedingstukken als anderszins zusterlijk terzijde staan, maar evenmin als deze van kerkelijke origine in den eigenlijken zin. En deze vrij neutrale verhouding bestaat niet dáár alleen, waar de genoemde vereenigingen van in het godsdienstige meer of min liberale of Evangelische beginselen uitgaan, maar ook waar, ze van streng confessioneelen stempel zijn. Zoo o. a. als wij wel onderricht zijn in de stad, naar welke onze Evangelische Vereeniging zich noemt, waar behalve een Dorkas ook nog eene zoodanige zeer confessioneele vrouwenvereeniging moet bestaan, die, uithoofde van hare der Hervormde Kerk allesbehalve toegenegene verhouding, door een van de aldaar werkzame maar milder orthodoxe predikanten werd vaarwel gezegd.

Het zij verre van ons de goede bedoelingen te willen verdenken of iets te kort te doen aan de gezegende vruchten, die dergelijke vrouwenvereenigingen afwerpen voor de armen ter wier wille ze zijn opgericht en voor haar, die in dat liefdewerk bezig zijn; wij zien ook niet voorbij, dat zeker 9/10de van op dat philantropisch gebied werkzame vrouwen lidmaten zullen zijn van de eene of andere afdeeling der Chr. Kerk. Maar dit neemt niet weg, dat de bespreking van de woorden: »armenzorg in de gemeente door vrouwen", vooral in onzen

tijd, niet overbodig mag heeten, in eene meer speciale beteekenis opgevat.

Bekend is het en een onloochenbaar feit, dat bij de in ons land, ook in de laatste jaren vooral, niet afnemende maar toegenomen tegenzin tegen en onverschilligheid jegens de kerk, zich tal van stemmen verheffen, die de armenverzorging, gelijk zulks reeds lang met het onderwijs en zelfs met de Zondagscholen het geval is, liefst geheel van kerkelijken invloed willen losmaken. De klacht, in eene 5 jaren geleden te Amsterdam gehouden samenkomst voor inwendige zending over de particuliere (coöperative en individuëele) armverzorging te Rotterdam: »in beginsel »verdient deze afkeuring, ook al werkt zij uitmuntend, »omdat daardoor der gemeente van Christus, de liefe»lijkste taak haar door den Heer opgedragen, ontnomen »wordt", — die klacht heeft haar reden van bestaan nog niet verloren. — Dit werd daar genoemd een onvermijdelijk gevolg van die particuliere zorg; een gevolg, waarvan sommige harer leden zich niet bewust zijn, maar dat anderen daarentegen als een bepaald doel voor oogen houden. »Zij wil" heet het dáár, »der »gemeente des Heeren alles ontnemen, tot dat haar niets »meer blijft dan de Dominé en een paar gemeenteleden. »Van daar de tegenstand tegen diakonale armenzorg, »het opsporen van al wat tot haar nadeel kan gezegd »worden en het miskennen van het goede, dat er nog »is. Van hier ook haar liefde en ingenomenheid met »elk werk der inwendige zending, zoolang zij daarin »een hulp meent te vinden, om den bedoelden onder»gang der kerk te bespoedigen". [1])

Moge deze klacht zeker voor een deel hare verklaring

[1]) Bouwsteenen, Tijdschr. van inw. Zending door Dr. L. Heldring, 1 Jaarg. bl. 240.

vinden in den localen toestand eener treurig verdeelde gemeente in de Ned. Herv. Kerk, dat het echter, beide van de uiterste linker- en rechterzijde, op haren ondergang gemunt is, behoeft wel geen betoog. Zoo bedoelden — om niet terug te komen op den gemeentelijken arbeid der dienende liefde in de eerste eeuwen des Christendoms en tot vóór de dagen der Hervorming, die, bij strenge centralisatie, de uitgebreidste individueele armenverpleging in zich vereenigde [1]) — de stichters der vrouwenvereenigingen in de Protestantsche Kerk ten behoeve der armen het niet, noch bij de Luthersche noch bij de Gereformeerde afdeeling dier kerk, noch buiten, noch binnen de grenzen van ons Vaderland.

Werd al de instelling van Diakonessen in de Kerkordening van Luther niet opgenomen (inter arma silent musae) de tusschenkomst des hervormers te Herfort in Westphalen ten jare 1532, ten gunste van het voortbestaan der zusters van het gemeene leven, wier geestelijk gewaad en werkzaamheid hij geenszins in strijd achtte met Gods Woord, bewijst dat de leden dezer vereeniging allesbehalve gekant waren tegen kerkelijke verordeningen op dit gebied, en zulks niettegenstaande die vereeniging dagteekende uit de dagen van de verregaande verbastering der moeder, de kerk. De even begaafde als vrome Magdalena Blaarer, zuster van den bekenden Burgemeester van Constanz, Thomas Blaarer verzamelde gedurende de pest van 1540 een kring van vrouwen en jonkvrouwen rondom zich, om, naar het voorbeeld van Phebé, dienaressen te zijn van armen en kranken, maar hare betrekking tot Erasmus, Bullinger en Bucer bewees ten overvloede, dat zij in dit liefdewerk op ker-

[1]) Zie Dr. G. Uhlhorm, die chr. Liebesthätigheit in der alten Kirche S. 159 ff.

kelijk gereformeerde bodem stond. Dit was ook het geval met de aan geen kloostergeloften gebonden Demoiselles de Charité, aangesteld door Hendrik Robert v. d. Mark, sinds 1559 gereformeerd vorst van het welbekende Sedan, en met rijken zegen tot ondersteuning van armen, ouden en kranken werkzaam, tot dat die instelling in de rampzalige godsdienstoorlogen van Frankrijk onderging. Dezelfde verhouding tot de kerk bestond er bij de Diakonessen, die te Wezel door den kerkeraad gekozen werden en door Evangeliedienaren werden ingezegend, zooals dit ook, van af 1582 tot het einde der vorige eeuw, te Amsterdam plaats greep, waar nog sinds 1608 eene gemeente van Nonconformisten, om de vervolging door de Episcopalen uit Engeland geweken, eene gemeente-diakones bezat, die om hare vlijtige armen- en krankenzorg als een moeder geëerd werd, totdat zich die gemeente naar Amerika verplaatste.

Dat diezelfde vriendzusterlijke verhouding tusschen de Diakonessen en haar kerkgenootschap bij de Nederlandsche Doopsgezinden en de uit de Boheemsche broeders verzamelde leden der Broedergemeente bestond, behoeft evenmin betoog, als dat zij aanwezig was bij de vrouwelijke vertegenwoordigers van het Diakonaat in de Roomsche kerk, door wier algeheele toewijding aan dit heilig liefdewerk, die kerk nog voor duizenden ten rijken zegen is, hetzij ze den naam dragen van Barmhartige Zusters: de vrije instelling van St. Vincent de Paula, die van 1633 dagteekent, en met grooten ijver in de hospitalen en stegen der steden hare kloosters vindt, hetzij zij als leden der Nonnenorde van den H. Borromeo de gelofte van levenslange dienst afleggen. [1])

[1]) En die verhouding blijft dáár voortduren, niettegenstaande

Maar zoo was en bleef ook de geest der Stichters en Stichteressen van dergelijke vrouwenvereenigingen in onze eeuw. Amalia Sieveking's Armen u. Krankenpflege was zoo ver vervreemd van vijandschap tegen de kerk, dat zij met hare bestuurders in zeer vriendschappelijke betrekking bleef, ja levenslang zwanger ging van het idee, om in de Evangelische kerk eene Evangelische zusterorde of Diakonessenschap op te richten, een idee, waarover zij reeds vroeger in briefwisseling was getreden met den beroemden staatsman, Vrijheer von Stein, die, na verschillende instellingen van weldadigheid in de Roomsche kerk te hebben leeren kennen, dergelijke in Protestantschen geest in de Evangelische kerk in het leven wilde roepen [1]) Fliedner, ofschoon zelf als predikant met zijne grootsche stichting persoonlijk aan de kerk zijner belijdenis verbonden, sloot zich bovendien op het innigst aan haar aan, door de bepaling, dat de Presidenten van de Westphaalsche en Rijnsche Synode altijd leden van het Bestuur zouden zijn. Op dezelfde kerkelijke grondslagen richtte ten jare 1842 Pastor Frans Haerter te Straatsburg, niet in navolging, maar naar aanleiding van Roomsche proselytenmakerij, onder fellen tegenstand van verschillende zijden, uit eene door hem gevormde Jongvrouwen-veree-

---

diezelfde kerk in hare Dogmatische versteening eene der voortreffelijkste typen van de laatstgenoemde orde: Amelia de Lasaulx, om haren tegenstand tegen het leerstuk van 's Pausen onfeilbaarheid, haren liefdearbeid gebiedt te staken. Zie de Armen u. Krankenfreund 1849 N. 4. Schäfer's Weibliche Diakonie, 1 Th. S. 69 ff. — Dr. F. W. Merens, de Diakones, Bijbel. hist. stat. Studie, in Heldring's Bouwsteenen, 1 Jaarg. bl. 273 volg.

[1]) Zie Einl. op de Denkwurdigkeiten a. d. Leben von Amalia Sieveking S. XV.

niging voor armen- en krankenhulp een Diakonessenhuis op, dat, bezield door 's mans machtigen en door eigen lijden geheiligden geest, opwies tot eene uitgebreide stichting, die zelfs in den omtrek van Straatsburg zich gelden deed, o. a. door de voortreffelijk geregelde vrouwelijke gemeente-diakonie te Mühlhausen in den Elzas. [1])

Zagen wij de Groninger Vrouwen-Vereeniging zich onafhankelijk van de kerk en het kerkbestuur organiseeren, waartoe de uitgang van het Nut allicht mede aanleiding gaf, Prof. Hofstede de Groot erkent in zijne reeds genoemde Rede, dat de dienende liefde der vrouw gebaseerd is op drie door God zelf ingestelde kringen: huis, staat en kerk, desgelijks, dat zij den laatstgenoemden kring: de alomvattende Chr. kerk, die de menschen tot kinderen Gods heeft te vormen, niet kan ontbeeren; terwijl hij tot aanbeveling van hetgeen de vereeniging bedoelt, van menig kind gewaagt, dat door de aansporing der leden trouw ter school komt, menig volwassene ter catechisatie en hoe jaarlijks eenigen lidmaten worden van hun kerkgenootschap. [2]) Trouwens had zijne leerrede over Joh. 14 : 12, »Voorwaar, voorwaar ik zeg u, die in Mij gelooft, de werken, die Ik doe, zal hij ook doen, en hij zal grootere doen dan deze" niet weinig tot stichting dier in den grond door en door godsdienstige vereeniging bijgedragen. — Nog meer opzettelijk behandelde denkelijk ten jare 1853

[1]) Nog een tal andere Vrouwen-Vereenigingen van denzelfden stempel brengt Dr. Merens ter sprake, o. a. in Zwitserland, Duitschland, Frankrijk, Engeland en de Scandinavische landen, van welke een aantal, merkwaardig genoeg omstreeks denzelfden tijd ontstonden, a. w. bl. 281 volg.

[2]) P. Hofstede de Groot, Armenverzorging door vrouwen enz., bl. 29, 36, 37.

Ds. J. P. de Keijser van Arnhem dit onderwerp in een in de Morgenster geplaatst artikel: Kerk en inwendige zending, Arnhemsch Hulpbetoon. Hij toont daarin de dwaling aan van de innere Mission, dat zij, in stede van de bestaande organen der kerk te waardeeren, te bezielen en ze aan haar doel dienstbaar te maken, ze als dood en voor geen leven vatbaar ter zijde laat liggen, eene vijandige houding er tegen aanneemt, sectarisch wordt en gebukt gaat onder al de treurige gevolgen van het sectewezen, geestelijken hoogmoed, liefdeloosheid, ziekelijke overspanning, parforce-bekeeringen, om langs dezen weg tegenstand op te wekken bij wie hare voorstanders en helpers waren geweest, zoo zij zich door meer ootmoed en liefde, door meer zucht tot orde en onderwerping aan de bestaande machten had onderscheiden."

Na daarop de middelen te hebben genoemd, van stoffelijken en geestelijken aard, waarover dat Hulpbetoon beschikt, en het doel dat zij tracht te bereiken, om hare armen tot waardige Christenen en goede burgers te vormen, vervolgt hij: »het personeel bestaat zooveel mogelijk uit het geheele collegie Diakenen der Ned. Herv. Gemeente, de Predikant en Notabele leden, die zich aan Predikanten en Diakenen aansluiten, uit Ouderlingen, Oud-Ouderlingen en Oud-Diakenen gekozen, drie leden van den Lutherschen Kerkeraad en een aantal Dames, leden der Protestantsche Gemeenten, waarvan sommigen, aan het hoofd der wijken geplaatst, met andere zelfgekozen Dames tot datzelfde doel, volgens dezelfde beginselen en door gelijke middelen, medewerken. — De samenwerking van broeders en zusters der gemeente waarborgt de doordringing van vrouwelijke liefde en zelfverloochening en mannelijke wijsheid, kracht en ernst. — Het kerkelijk karakter van Hulpbetoon

verdient alle aandacht. Het predikambt is in zijne waardij erkend, het opzienerschap, overeenkomstig zijn aanleg dienstbaar gemaakt aan den geestelijken wasdom der gemeente, het Diakonaat krachtig herinnerd aan zijne roeping tot Christelijke armenzorg. Zoo stroomt der Vereeniging kracht toe uit de gemeente, is zij bekleed met het wettig gezag eener door het kerkbestuur erkende en gesteunde inrichting, beschikt zij over den invloed der meest levende leden van de gemeente, wordt door haar kerkelijk verband voor menige afdwaling bewaard, vereenigt door het gedeeltelijk aftreden, (ouderll. diakk.) gedeeltelijk aanblijven der leden (hoofd- en hulpdames, predd.) op een gelukkige wijze de beginselen van behoud en hervorming.

En dat deze innere Mission zich allesbehalve in een ondragelijk keurslijf van opgelegd gezag bewoog bewijst hetgeen zij zelve verklaart: »Zij is eene geheele kerkelijke inrichting, houdt zich in allen deele aan de kerkelijke reglementen en onderwerpt jaarlijks hare rekening en verantwoording aan de goedkeuring van den kerkeraad. Al hare leden moeten leden der gemeente zijn, en haar bestuur behoort uit enkel kerkelijke personen te bestaan. De dames, die zich aan hare dienst hebben gelieven te wijden, zijn ook verplicht zich stipt naar de kerkelijke bepalingen en verordeningen te gedragen, gelijk zij ook altijd in overleg handelen met de leden van den kerkeraad, die tot hare wijken behooren. Op dezen grondslag is onze vereeniging van stonden aan gebouwd geworden en wij hebben later meer dan ééne reden gehad ons deswege te verblijden. Hierdoor onderscheidt zij zich, zooverre ons bekend is, van de meeste, zoo niet van alle in ons land bestaande armenpatronaten en van alle weldadige inrichtingen, die er vroeger hier ter stede bestonden of nog bestaan".

Zoo luidde na een vijfjarig bestaan het verslag der vereeniging op even milde en vrijzinnig als besliste Evangelische beginselen en niet op de doode letter eener kerkelijke rechtzinnigheid gebouwd, en de toen reeds verkregen vruchten van dien arbeid, beide stoffelijk en geestelijk waren niet gering. De invloed op arbeidzaamheid, matigheid, zindelijkheid, bijwoning der openbare godsdienstoefeningen, bezoek van scholen en katechisatiën, huiselijke godsdienst, waren, bij onvermijdelijke teleurstelling, verblijdend. De band tusschen de hoogere en lagere maatschappelijke standen werd door de Christelijke liefde nauwer toegehaald, de arme aan den arme meer verbonden, daar tot het verzorgen der kranken weder van andere behoeftigen het werk der liefde werd gevraagd, waarbij de zusterbezoeksters ruime stof hadden om zich te verblijden over de hulpvaardigheid van haar, bij wie eigen lijden en ontbering de deelneming in anderer smart had opgewekt. Het geestelijk leven, door de vereeniging aangekweekt, is warm, innig, even ver verwijderd van de hitte der dweeperij, als van de kilheid van het formalismus, en de lauwheid der burgerlijke zedelijkheid. Het levende, krachtige geloof, dat vrouwen en jonkvrouwen, tot van den hoogsten maatschappelijken stand en de fijnste beschaving, drijft naar de hutten der verwaarloosden en de dakkamertjes der beschaamde armoede, om er de blijde boodschap des heils in Christus te brengen, dat geloof droeg vruchten". [1])

[1]) Opzettelijk heb ik mij deze uitvoerige mededeeling veroorloofd, 1°. omdat hier de hoofdlijnen zoo navolgingswaardig getrokken zijn, en het bewijs geleverd, dat vrouwelijke armenverzorging in de gemeente in innig en doorloopend verband met de kerk en hare bestuurders kan vereenigd zijn zonder dat die armenverzorging daardoor in hare vrije beweging zich beperkt behoeft te gevoelen, 2°. omdat de organisatie van dat vrijzinnige en toch echt Evange-

Naar ik van bevoegde hand vernam hebben Arnhems bewoners beide van lageren en hoogeren stand zich in dat indertijd zoo heerlijk opgaand licht niet zoo heel lange jaren mogen verblijden. De geestelijke stroomingen, die in het laatste vierde onzer eeuw, zich overal in ons land deden gelden, beide eerst van de linker- en tengevolge daarvan vooral van de rechterzijde, hebben ook Gelderlands hoofdstad niet gespaard en zonder twijfel grooten afbreuk gedaan aan den bloei van dit zoo echt Evangelisch opgezet Hulpbetoon. Eene der door mij geraadpleegde vroeger daarin ijverig werkzame Dames, die in Arnhems nabijheid woont, schreef mij, dat zij reeds een tijd geleden gedurig over achteruitgang hoorde klagen, over het op den achtergrond geraken van het doel van H. B. en het zich beperken van alles tot het geven van naaiwerk en het verkoopen daarvan. »Zoo" schrijft zij »is het nog op dezen oogenblik, de zaak kwijnt en enkele belangstellende leden, die iets meer willen en het niet bereiken kunnen, gaan er uit, terwijl er ook de finantieële zijde der inrichting zeer kwijnend is". Volgens het door haar bij eene hulpdame ingewonnen bericht had deze van Domine's of Diakens niet gehoord, zoolang zij in die inrichting was geweest, en een andere Dame, die zich veel met philanthropie bezig hield, wist niet eens, dat er een Hulpbetoon bestond. Dit laatste was echter uit het Arnhemsch adresboek ge-

---

lische Hulpbetoon ons dagen in het geheugen roept, toen de tegenstellingen van Modernisme en Orthodoxisme of liever kerkelijk Confessionalisme, zooals deze later grooten afbreuk hebben gedaan en nog heden doen aan den invloed der kerk op de philanthropie nog niet belemmerend tusschen beide traden. Moge de dag niet meer verre zijn, dat die tegenstellingen in eene hoogere Evangelische eenheid zich oplossen. Evangelische zeggen wij niet met het oog op eenige richting of partij, maar op de waarheid, die in Christus Jezus is, den Chr. van het Evangelie.

bleken onjuist te zijn, aangezien daarin nog wel van een uit 13 leden bestaand bestuur sprake is, waarvan de Heer J. M. Kolff 1ste en de Remonstrantsche Predikant Dr. L. M. Slotemaker 2de Voorzitter is en althans een 7tal Dames leden. Ten slotte deelt genoemde Dame mij nog mede, dat er ten harent (V...) ook eene soortgelijke vereeniging is, die redelijk goed werkt en waarin de Dames hoofdzakelijk op schoolgaan en kerkgang letten en zooveel mogelijk goeden invloed trachten uit te oefenen, maar dat de kerk (t. w. het kerkbestuur) daarmede niets hoegenaamd heeft uit te staan.

Des te hoogeren prijs stellen wij er op, dat er weder elders in ons vaderland Stichtingen zijn ontstaan en zich vermenigvuldigen, waarin de band tusschen de kerk en hare wettige kinderen: de vereenigingen ter verzorging der armen, weder nauwer wordt toegehaald. Heldring's Jaarboekje noemt er verscheidene op, die van dezen stempel mogen geacht worden, uit den aard der zaak onder de leiding van meer of minder Orthodoxe Predikanten, omdat de zorg over de gemeente in onze groote steden bijna zonder uitzondering aan dezen is opgedragen en men daar dus vruchteloos namen van Evangelischen zoeken zou. Indien wij ons toch niet bedriegen, valt de Vereeniging Tabitha in de hersteld Luthersche gemeente te Amsterdam, in 62 door Ds. P. J. Helwig opgericht, althans wat het bestuur betreft, onder deze rubriek. Nog meer beslist echter doen dit enkele wijkvereenigingen aldaar, b. v. die van Ds. J. Brummelkamp, waaraan krankenbezoek, armenzorg enz. verbonden is; desgelijks van Dr. G. J. Vos, bijgestaan door een godsdienstonderwijzer en 7 dames, wijkzusters en eenige wijkbroeders, waarvan het doel is:

»Evangelisatie en armenzorg door een 6tal werkzaamheden: »Catechisatie en geestelijk bezoek, »armbezoek, naaiwerkverschaffing, ziekenverpleging, »kleederenvervaardiging en kinderbewaarplaats"; waarvan weder eene derde wijkcommissie niet veel verschilt indertijd ingesteld door wijlen Ds. N. H. de Graaf, daarin bijgestaan en gesteund door zusters der gemeente, die week aan week de armen en de behoeftigen in de wijk bezoeken en hen met raad en daad bij staan: zorg dragen voor getrouw school- en catechisatiebezoek der kinderen; nietlidmaten opwekken om wijkcatechisatien, lidmaten om de openb. godsdienstoefeningen bij te wonen, bijbelverspreiding enz.

In dito wijkvereenigingen verheugt zich echter behalve Amsterdam ook 's Hage, waar in 76 zulk eene vereeniging onder de leus: opstanding en leven onder het voorzitterschap van Dr. J. A. Gerth van Wijk, met eene mannelijke en vrouwelijke tak van werkzaamheid is opgewekt; een tweede in het zelfde jaar, die zich noemt: de Heer zal voorzien, in eene wijk van ruim 12000 zielen, »gegrond", zooals het luidt, »op »het fundament der H. S. en instemmende met de belij»denis der Ned. Herv. kerk, om mede te werken tot »uitbreiding voor het godsrijk". Hiervan is Ds. J. C. Knottnerus president, onder wiens leiding broeders en zusters werkzaam zijn, door colportage, zondagscholen, zieken- en armenbezoek. Van deze is, wat haar doel betreft, eene derde wijkvereeniging, get »Pniel', onder leiding van Dr. S. v. Gheel Gildemeester slechts in naam en wijk verschillend, terwijl ook hier, van wege de Evangelisch Lutherse gemeente, in navolging van Amsterdam, eene vierde werkt, die, door Ds. J. A. Helwig P.Jzn. in het leven

geroepen, even als de vorige den naam van gemeentevereeniging mag dragen.

Nevens den Haag mogen nog vermeld Leiden en Utrecht, Leiden aan 't hoofd van welke aldaar gevestigde Chr. wijkvereeniging Ds. S. H. J. de Wolff geplaatst is, Utrecht, waar van de wijkvereeniging voor de Buurkerkwijk, Ds. E. H. F. Wolff en Dr. F. W. Merens met 2 wijkzusters het bestuur uitmaken; om van andere wijkvereenigingen of aldaar of elders te zwijgen, wier namen ons onbekend zijn en waarvan titels vermeld staan, zonder dat het blijkt, of er ook vrouwen in werkzaam zijn, en of ze onder de rubriek armenzorg mogen worden gerangschikt. [1])

Aan deze verblijdende lijst van wijkvereenigingen, die zeker met andere vermeerderd zouden worden, indien ons alles bekend ware, wat op dit terrein van Christelijke liefdezorg in ons vaderland geschiedt, sluit zich geredelijk aan van den laatstgenoemden verdienstelijken Dr. F. W. Merens, eene stem voor vrouwelijke gemeente-Diakonie, mij, terwijl ik juist dit punt onder de hand had, door onzen geachten Voorzitter toegezonden en in deel VI van de reeds herhaaldelijk genoemde Bouwsteenen geplaatst. [2])

Deze stem gaat uit van het verkieslijke van de reeds genoemde wijkvereenigingen met geregeld bezoek der wijkzusters huis aan huis met de noodige spijskokerijen, bedeelingen, breischolen enz. boven de gewone vrouwenvereenigingen, die dikwijls te sporadisch werken, zoodat wel een zeker aantal gezinnen daarvan geniet, maar geen net over de geheele wijk, parochie of gemeente geworpen wordt, dat allen,

[1]) Zie jaarboekje voor in- en uitw. Zending enz. door Dr. Heldring, bl. 4—9, bl. 30 en elders.

[2]) Bl. 94 volg.

die hier in aanmerking komen, gelijkelijk omvat. Doch ook nog aan deze wijkvereenigingen ontbreekt, volgens hem, de, in sommige gevallen, zoo noodige krankenzorg, waarin noch de onderlinge welwillendheid der geburinnen, noch de Diakonessenhuizen overal en altijd kunnen voorzien (de laatste alleen ook daarom niet, omdat zij niet overal spoedig genoeg bereikbaar zijn). Wat de Heer Merens bedoelt en alrede in Duitschland bestaat, is eene kleine nederzetting van 2, 3 of meer zusters, die op vaste uren aldaar te vinden zijn, waarvan sommigen zich in overleg met den Evangeliedienaar en, waar zij bestaan, met de Armverzorgers met gemeentelijk armbezoek bezig houden, de noodige scholen en straks genoemde vereenigingen oprichten en leiden, terwijl anderen voor krankenzorg beschikbaar en van de noodige middelen voorzien zijn, om in spoedeischende gevallen tusschen beide te treden, alsmede, om een kranke, die aan eigen woning geen verzorging vinden kan, als dit een enkele maal voorkomt, in hare woning of domicilie op te nemen.

Na dit idee uiteengezet te hebben, wijst hij er op, dat o. a. zulk eene vrouwelijke gemeente-Diakonie te Mühlhausen in den Elzas bestaat, waar voor elke arbeiderswijk zusters zijn aangewezen, die zich met genoemde werkzaamheden bezighouden, desgelijks te Londen, in het zoogen. Mildmay-huis; [1]) ja dat ook reeds in ons eigen land en wel te Amsterdam van de Lutherscbe zijde en te Leiden van de Waalsche

[1]) Over Mühlhausen, zie Schäfers Weibliche Diakonie II. S. 181 ff. en over 't Mildmay-huis: de Christel. verpleegsters, jaarg. 86; en Maandblad van de Utrechtsche Diakonessen-inrichting. Dr. M. had ook op de te Kaiserswerth gevormde Diaconessen kunnen wijzen die als gemeente-Diakonessen den predikant op vele plaatsen terzijde staan. Zie Apostol. Diakonessen Ambt. bovengen. bl. 36.

gemeente een aanvang met zulk vrouwelijk-gemeente-Diakonaat gemaakt wordt. Even als er te Nijmegen, waar sinds jaren eene Utrechtsche Diakones in een klein protestantsch ziekenhuis gestationeerd is, pogingen worden aangewend, om dit, na het afsterven van stichteres en begunstigsters, door gezamenlijke hulp van belangstellenden in stand te houden. Indien de kerkeraad zich daarmede in verbinding stelde, kon het mede de aanvang eener vrouwelijke gemeente-Diakonie worden, die zich verder dan ook met armbezoek en Evangelisatie moest bezig houden.

Doch ik mag Dr. Merens, dien wij reeds vroeger op dezen nieuwen tak van Chr. philanthropie hoorden wijzen niet verder volgen, waar hij deze elke andere vrouwenliefde-arbeid concentreerende gemeenteinstelling bespreekt en verder uiteenzet, hoe deze Evangelische armen- en krankenzorg in de gemeente te verwezenlijken. Hij laat het daarvoor aan zeer nuttige en voor de praktijk bruikbare wenken niet ontbreken, [1]) vooral ook met het oog op de verhouding van zulk eene vrouwelijke gemeente-Diakonie tot onze vaderlandsche Diakonessenhuizen, van welke in dezen natuurlijk te vergeefs hulp verwacht werdt, al ware het ook alleen daarom, dat deze zich bij krankenzorg hebben te bepalen en in menige plaat-

[1]) Als Dr. M. op de Evangeliedienaren wijst als daartoe allereerst aangewezen, om deze gedachten in de gemeenten ter sprake te brengen en dan van Lidmaten-Catechisatien gewag maakt, als gelegenheid daartoe biedend, dan zou ik de gewone catechisatien voor aanstaande lidmaten er willen bijvoegen, waarin voor deze bespreking bij de behandeling van de Kerkel. Geschiedenis in den geest van Neander en Leipold overvloedige gelegenheid bestaat. Dit gevoelen wordt gedeeld door den Bazelschen Kirchenfreund van 24 Febr. 82, waar een dringende opwekking gevonden wordt, om bij de voorbereiding tot het kerkelijk lidmaatschap de jonge dochters met zulk een kerkelijke Diakonessen-werkzaamheid bekend te maken.

selijke behoefte niet kunnen voorzien, maar die niettemin als vorm- en kweekscholen voor zulke gemeente-Diakonessen, groote diensten aan de verwezenlijking van deze gewenschte zaak zouden kunnen bewijzen.

In zoover echter, behoudens de onbelemmerde particuliere en vrije armenzorg, het idee van Br. Merens om de vrouwelijke armenzorg aan het geloofs- en liefdewerk te verbinden, dat 's Heeren gemeente als de draagster van zijnen H. geest is aanbevolen, bezit dat idee onze volle sympathie. Dat de uitvoering er van bezwaren ontmoeten zal, die men niet dan door volharding, zelfverloochening, geldelijke offers en gemeenschappelijke inspanning van vele en velerlei krachten en gaven zal te boven komen, lijdt geen twijfel, maar evenmin, dat er niet te vergeefs van de liefde, de liefde tot Christus geschreven staat: zij gelooft niet alleen, zij hoopt niet alleen, neen ook zij vermag alle dingen, door Hem, die kracht geeft.

Dr. M. besluit zijne stem, met de ontegensprekelijke en behartigenswaardige verklaring, dat »dan eerst de levende »gemeente der geloovigen een zout wordt, dat de »wereld vatbaar maakt voor het koningrijk Gods, als »zij de menigte niet aan zich zelven overlaat, om ze »slechts bij enkele gelegenheden, huwelijk of doop, voor »een oogenblik van verre met de kerk in aanraking »te brengen, maar ze in heggen en wegen opzoekt en »dwingt in te gaan in den zin, waarin de Heiland dit »bedoelde; dat deze arbeid voor anderen dubbel zegenend tot ons zal wederkeeren, ons zal verwakkeren, »om ook op eigen heiligmaking bedacht te zijn; ons be»hoeden voor ijdele bespiegelingen omtrent spitsvondige »onderscheidingen, die verbittering en scheiding wekken »en vatbaar maken, al is het ook steeds in beperkte »mate, tot verheerlijking Gods!" Deze aan veelzijdige kennis en rijke ervaring op dit gebied, ontleende echt pro-

fetische taal ten volle beamend, wijzen wij onze lezers en hoogst gewenschte lezeressen nog eens terug op de edele vrouwelijken figuren, die voor onze blikken verrezen, en zonder andere liefdemachten te kort te doen boven deze allen op de bij herhaling voor ons opgetredene Amalia Sieveking, die het wel niet mocht gelukken haar lievelingsidee: »eene Evangelische zusterorde, een Diakonessen-ambt, als dat der eerste gemeente in het leven te roepen. maar wel, en misschien des te heerlijker, om het daadwerkelijk bewijs te leveren, welke en hoevele vrouwelijke krachten, eene enkele kerkelijke gemeenteorganisatie ten dienste staan, als de kerk eerst in grooteren omvang als tot hiertoe den moed des geloofs bewijst, om de gemeente eene haar voor dit liefdewerk passende gedaante te geven en Christus niet langer te wederstaan, opdat Hij ook in de gemeente als zoodanig eene gestalte hebbe, en de wereld geloove dat God Hem gezonden heeft.

Door zulke een rechtstreeks uit den geest des Heeren voortvloeiende en door onzen tijd zoo luide en dringend gevorderde organisatie of gedaanteverwisseling der kerk, zoo niet in het leven te roepen, dan toch ernstig voor te bereiden, zou de Synode der gemeente eene geheel andere dienst bewijzen, dan door jaar uit jaar in gevolg te geven aan het geroep van eenige heethoofden en drijvers van de twee uitersten, die het telkens en telkens weder herhalen, dat ze het, vanwege het verschil van leer en belijdenis, niet meer met elkander in een kerkverband kunnen uithouden, en — leer en belijdenis zouden er ten slotte wel bij varen, want waar groote liefde is, dáár en daar alleen is ook een helder inzicht in de waarheid; een groot geloof en eene nooit beschamende hope. Amen.